

SKROMNA NONA LEA

Ne samo da je preporučljivo i korisno, već je i neophodno poznavati prošlost u bilo kom pogledu, jer to pomaže čoveku da se bolje i lakše snalazi u sadašnjosti, ali i u budućnosti koja ga očekuje u njegovom životu. To pre svega važi kada se radi o vlastitoj porodici, posebno o našim precima. Neko ranije a neko kasnije, u zrelijim godinama života nastoji da sazna što više detalja o životima naših baka i dedova, po mogućnosti i generacija pre njih, a ne samo o njihovim imenima i datumima rođenja i smrti, mada je već i to značajno dostignuće. Lično bih bio veoma zadovoljan kada bih imao dovoljno takvih i drugih podataka o roditeljima i praroditeljima mojih roditelja, što na moju žalost nisam uspeo da prikupim u željenom obimu, kako bi oni bili zapisani i na taj način preneti mojoj deci i generacijama posle njih.

Moji roditelji tokom njihovog relativno kratkog života nisu ni sestri, a niti meni ispričali puno detalja o njihovim i mojim precima. Ali, ne sme se zaboraviti da je Drugi svetski rat i Holokaust (Šoa) odneo živote gotovo svih njihovih roditelja i najbližih iz njihovih porodica. I preživeli je ratni stres još godinama remetio normalni tok života, a glavna njihova briga je bila kako se snaći i preživeti u novim životnim uslovima. Uz to, nestali su i brojni dokumenti, slike i druga svedočanstva o njihovim i mojim precima, ali to se dogodilo i mnogim drugim preživelim Jevrejima. Od tih mojih "starih", jedino je očeva majka, a moja baka ili na judeo-španskom *nona* Lea preživela rat. U posleratnom periodu ona je pretežno živela s nama, a povremeno i kod njene starije kćerke u Splitu (kasnije i u Zagrebu, kada se tetka s porodicom kasnije tamo preselila), da bi nonu Leu u njenim poznijim životnim godinama konačno smestili u dom za stare osobe u tom gradu. Na taj način sam iz te generacije jedino s njom imao prilike da budem u živom kontaktu. Ali, to ne znači da sam od moje veoma čutljive none saznao nešto više o njenom i životu njenog davno pokojnog supruga i mog dede Avrama-Alberta. Istini za volju, kao dečak a i kasnije kaomladić nisam joj ni postavljao pitanja o tome, jer u tim godinama interesi mladih su usmereni ka sasvima različitim preokupacijama (škola, igre, sport, zabava i dr.). A kada se u zreloj dobi umeni probudio taj interes, ni ona, a niti moji roditelji nisu više bili živi! Tek mnogo kasnije sam uspeo da od

očeve mlađe sestre Regine iz Izraela, a koja ih je nadživela, dobijem nekoliko dodatnih podataka o noni Lei.

Nona Lea je bila neuka osoba, nije imala gotovo nikakvo školsko obrazovanje. Bila je sitnog rasta, poreklom iz siromašne sarajevske sefardske porodice. Rođena je negde krajem osamdesetih godina devetnaestog veka, a udala se za mog dedu Alberta-Avrama, izgleda, s nepunih 18 godina. U braku je izrodila troje dece, mog oca Naftalija i dve kćerke. Do prvog svetskog rata su u Sarajevu živeli veoma skromno. Nisam uspeo da saznam čime se, zapravo, bavio moj deda. Čuo sam da je voleo da povremeno piše neke kratke rimovane stihove i epitafe. Jedina njegova fotografija koju posedujem to potvrđuje, jer ga prikazuje pored povećeg štampanog lista na kojem je napisao, izgleda pred odlazak u vojsku, sledeće stihove:

***“Zbogom, zbogom poći moram
Branit svoj mili dom
A kada se opet vratim,
Tad uživat ću mir s tobom
Ne žalim MLADA vijeka
Jer me brza slava čeka”***

Dodao je još i *post- scriptum*: **“Sjetite se uvijek na mene, ali ipak do viđenja – Sarajevo 1915.”**

Avram-Albert je, dakle, te godine bio regrutovan u vojsku i poslat na front, ali se nakon izvesnog vremena vratio kući teško bolestan, izgleda od tuberkuloze koja je tada harala po ratom iznurenoj Evropi. Živ nije dočekao kraj

rata i Lea je ostala udovica veoma mlada. Nepismena i bez zanata nastavila je da se bori za svoj i opstanak troje dece. Jedino što joj je preostalo bilo je da radi kao pralja kod bogatih jevrejskih porodica. Sin Naftali ili Buki, kako su ga svi zvali (lokalni sefardski naziv za prvorođenog sina), već s jedanaest godina je morao da krene učiti krojački zanat, da bi, kada ga savlada, mogao nešto zarađivati i doprineti mršavom kućnom budžetu i na taj način pomoći i da mu sestre mogu nastaviti s školovanjem. Troje izgladnele Leine dece bi predveče nestrpljivo čekali da se ona, umorna od dnevnog posla, vrati kući da bi im donela i pripremila nešto da pojedu, pre nego što legnu u krevet. To je potrajalo sve dok Naftali nije postao krojač a nešto kasnije i kćerke završile srednje škole nakon čega su mogle da se i one zaposle.

Iz tog teškog perioda života none Lee i njene dece želim da ispričam jedan zanimljiv događaj, kojeg sam saznao od mog oca, a koji se više puta ponovio u toj porodici. Petak je bio dan kada su jevrejske domaćice užurbano pripremale hranu za sveti i za Jevreje neradni Šabat, u skladu s vekovnom tradicijom tog prastarog naroda. U perifernom kraju Sarajeva, u kojem je stanovala Lea i njeni, živele su i brojne druge porodice iste konfesije. Petkom, već u rano popodne, iz njihovih mahom prizemnih domova u uskim sokacima, prolaznici su mogli da čuju zveket posuđa i da osete jake mirise hrane koji su prodirali iz otvorenih kuhinjskih prozora, a koju su jevrejske domaćice užurbano pripremale za to veče i za naredni dan – Šabat. Najčešća i najomiljenija subotnja hrana za sefardske Jevreje bio je *pastel*, vrsta pite s dve kore od testa, između kojih se stavljalo posebno pripremljeno mleveno meso, da bi se tako ispekao u rerni. Predhodno se meso seckalo nožem na drvenom stolu ili manjoj dasci. To je stvaralo dodatnu buku koju su dobro mogli da čuju prolaznici, ali pre svega jevrejski komšiluk. Jer, to je bio “dokaz” da u tom domu ima mesa i da će se na pravi način poslužiti šabatska trpeza, odnosno s mesnim *pastelom*. I nona Lea bi s vremena na vreme pribavljala malo mesa za pripremu tog sefardskog specijaliteta i proizvodila istu buku kao i ostali u njenoj ulici kada bi se petkom popodne vraćala s posla. Međutim, desilo se više puta da nije bila u stanju da pravi *pastel*, jer jednostavno nije imala dovoljno novca da kupi meso, a povremeno ni vremena (kasno popodne se petkom vraćala kući!) da bi ga pripremila i ispekla. Tada bi na brzinu pripremila neko jelo s onim što je imala u kući, ali bi istovremeno stavila na sto i malu dasku za meso, izvukla bi nož iz ladice i snažno s njim udarala po dasci. Predhodno bi prozor ostavila poluotvoren, kako bi iz susednih jevrejskih domova bili ubeđeni da i siromašna komšinica Lea takođe sprema mesni *pastel* za svoju decu, kao što nalažu jevrejski običaji! Neuka ali veoma ponosna, nije želela da je smatraju mizernom, a nije htela ni da zatraži pomoć od komšija!

Kada je Lea zaista zašla u godine s kojima se ulazi u period života koji nazivamo starost, nije više bila u stanju da radi po kući, pre svega u kuhinji, jer je patila od Parkinsonove bolesti. Ruke su joj iz godine u godinu sve više drhtale, a i pokreti glavom su postali učestaliji. Volela je da barem dva puta dnevno pije crnu kafu, ali sa šoljom koju bi moja majka samo napola punila, kako s drhtavim rukama ne bi isprosipala kafu pre nego što je ispije. Počela je rapidno da gubi vid i sluh. Kada se približila devedesetim godinama života, brigu o njoj je preuzeo jevrejski Dom za stare osobe u Zagrebu. U tom period napustili su ovaj svet njeno dvoje dece - moj otac Naftali i kćerka Roza. Sitna i mršava, ali relativno zdrava po oceni lekara, proživela je sve do svoje 97-me godine kada se tiho ugasila i preselila na drugi svet.

Njena hrabrost i upornost da tokom svog dugog i mukotrpnog života udovice, bez škole i zanata ipak prebrodi sve nedaće i probleme koji su je pratili u životu , može da posluži kao dobra, korisna i pozitivna životna pouka i poruka svim generacijama iz (ne samo) naše porodice, koje su došle ili će tek doći posle nje.

Neka večno ostane blagoslovena uspomena na moju dobru i skromnu nonu-Leu!

Jerusalem, 2020.